

УДК 336.225.3
JEL H21

ФІСКАЛЬНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Г. Мацьків, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1329-7355

Н. Ціцька, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-4413-074X

З. Мирончук, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-7044-6695

Львівський національний університет природокористування

М. Томашівська, викладач

ORCID ID: 0000-0003-3563-5260

Вишнянський фаховий коледж Львівського національного університету природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2022.29.038>

Мацьків Г., Ціцька Н., Мирончук З., Томашівська М. Фіскальна складова розвитку малого бізнесу

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану розвитку малого бізнесу та механізму його оподаткування. Розглянуто основні параметри соціально-економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва та їхню фіскальну складову в розвитку економіки держави. Описано важливість цієї форми господарювання для формування соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Розглянуто можливі варіанти оподаткування суб'єктів малого бізнесу згідно з Податковим кодексом України. Висвітлено особливості адміністрування податків суб'єктами бізнесу в умовах загальної та спрощеної систем оподаткування. З урахуванням особливостей адміністрування обґрунтовано, що єдиний податок є найкращим способом оподаткування суб'єктів малого бізнесу. Проаналізовано ставки єдиного податку за групами платників (1, 2, 3 і 4 груп), а також можливі варіанти сплати інших обов'язкових платежів залежно від належності до певної групи платників. Відображено динаміку податкових надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів як від юридичних, так і від фізичних осіб.

З'ясовано, що спрощена система оподаткування має бути спрямована як на стимулювання розвитку малого бізнесу, так і на подальше наповнення бюджетів. Проаналізовано основні переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого бізнесу. До основних переваг спрощеної системи оподаткування можна зарахувати звільнення від сплати окремих видів податків, спрощену систему обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва, а також можливість враховувати соціально-економічну ситуацію конкретної місцевості. Недоліки спрощеної системи оподаткування пов'язані зі зловживаннями з боку суб'єктів господарювання та ухилянням від сплати платежів, породженням соціальної несправедливості, різноманітними правовими колізіями та ризиками понесення збитків через неточності в законодавстві. Встановлено проблемні моменти, що стримують розвиток малого підприємництва в Україні, та запропоновано способи їх подолання. Підкреслено й аргументовано доцільність існування спрощеної системи оподаткування, як важливої складової податкової політики держави.

Ключові слова: малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, фізичні особи-підприємці, оподаткування малого бізнесу, спрощена система оподаткування, єдиний податок, групи платників єдиного податку, податкове навантаження, фіскальний потенціал.

Matskiv H., Tsitska N., Myronchuk Z., Tomashivska M. Fiscal component of small business development

The article is devoted to the study of the current state of small business development and the mechanism of its taxation. The main parameters of socio-economic development of small businesses and its fiscal component in the development of the state economy are considered. The importance of this form of management for the formation of a socially oriented market economy is described.

Possible options for taxation of small businesses according to the Tax Code of Ukraine are considered. The peculiarities of tax administration by small businesses in the conditions of general and simplified taxation system are highlighted. Given the peculiarities of administration, it is argued that a single tax is the best way to tax small businesses. The rates of the single tax by groups of payers (1, 2, 3 and 4 groups), as well as possible options for payment of other mandatory payments depending on belonging to a certain group of payers are analyzed. The dynamics of tax revenues of the single tax to local budgets from both legal and individual entities are reflected.

The simplified taxation system should be aimed at stimulating the development of small businesses and further filling the budgets. The main advantages and disadvantages of the simplified system of taxation of small businesses are

analyzed. The main advantages of the simplified taxation system include exemptions from certain types of taxes, a simplified system of accounting and reporting of small businesses, as well as the ability to take into account the socio-economic situation of a particular area. Disadvantages of the simplified tax system are related to business abuse and evasion, the creation of social injustice, various legal conflicts and the risk of loss due to inaccuracies in the law. The problematic moments hindering development of small business in Ukraine are identified and the ways to overcome them are proposed. The expediency of the existence of a simplified taxation system as an important component of the state tax policy is emphasized and argued.

Key words: small business, small business entities, individual entrepreneurs, small business taxation, simplified taxation system, single tax, groups of single tax payers, tax burden, fiscal potential.

Постановка проблеми. На сьогодні суб'єкти малого бізнесу є невід'ємним структурним елементом ринкового середовища, необхідною передумовою створення та функціонування ринкової економіки, без якої не може існувати та розвиватися суспільство загалом. У цьому секторі створюється значна частина національних ресурсів, а його розвиток має вагомим значення для інвестиційно-інноваційної привабливості країни та її конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Будучи вагомим суб'єктом фінансових відносин у державі, малий бізнес оперативним чином реагує на зміни у фіскальній сфері. З урахуванням таких обставин досить актуальним залишається питання дослідження впливу оподаткування на розвиток малого бізнесу, а також його фіскального потенціалу, проблем та перспектив подальшої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування малого бізнесу в Україні досліджували численні вітчизняні вчені, серед яких варто виділити таких науковців, як В. Кміть, А. Хомутенко [10], Р. Сидоренко, О. Коба [6], С. Логвіновська, А. Крисоватий та ін. [1; 5; 7]. Незважаючи на низку наукових досліджень, окреслене питання й досі потребує вивчення та конкретизації щодо пошуку ефективних методів оподаткування малого бізнесу, які б сприяли його росту й розвитку.

Постановка завдання. Наша мета – з'ясувати основні тенденції розвитку суб'єктів малого бізнесу та вплив системи оподаткування на їхню діяльність. Для досягнення мети поставлено такі завдання: провести аналіз чинної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва; визначити переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування; розглянути проблемні моменти, що стримують розвиток малого підприємництва в Україні, та запропонувати способи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. За останні десять років в Україні відбулися істотні зрушення в напрямі розвитку підприємницького сектору,

який представлений великими підприємствами, а також суб'єктами малого і середнього бізнесу. У 2020 р. в Україні функціонувало 1 973 577 підприємств, що кількісно більше, ніж у 2011 р. на 271 957 одиниць, або на 15,98 %. Зростання кількості підприємств у цілому відбулося за рахунок суб'єктів малого бізнесу (юридичних і фізичних осіб-підприємців відповідно на 0,4 % і 20,65 %) і середнього бізнесу (фізичних осіб-підприємців на 12,42 %). Що стосується великих і середніх підприємств (юридичних осіб), то за останні десять років їхня кількість зменшилася відповідно на 22,31 % і 15,18 % (табл. 1).

Динаміка структурних пропорцій суб'єктів господарювання за розмірами засвідчила беззаперечну перевагу суб'єктів малого бізнесу – юридичних і фізичних осіб. Так, на 31.12.2020 р. у структурі вітчизняного підприємництва частка малих підприємств становила 99,06 %, середніх – 0,91 %, великих – 0,03 %. Із 99,06 % суб'єктів малого бізнесу на юридичних осіб припадало 18,02 %, а на фізичних осіб-підприємців – 81,04 %.

До позитивних тенденцій розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні можна віднести збільшення їхньої кількості на 10 тис. осіб наявного населення. Так, упродовж останніх десяти років (2011–2020 рр.) цей показник щодо юридичних осіб-підприємців зріс на 10 %, з 77 у 2011 р. до 85 одиниць у 2020 р., а щодо фізичних осіб-підприємців – на 32 %, з 290 у 2011 р. до 383 одиниць у 2020 р. (рис. 1).

Через свою масовість суб'єкти малого підприємництва відіграють суттєву роль у питаннях зайнятості населення, що значно знижує напруженість у суспільстві, пов'язану з безробіттям. Так, у 2020 р. малі підприємства забезпечили зайнятість 1626,9 тис. осіб, а представники малого бізнесу – фізичні особи – 1012,5 тис. осіб, що у своїй сукупності становить більше третини (35,27 %) від усієї кількості найманих працівників.

Отже, суб'єкти малого бізнесу є найбільш масовою формою ділової активності, яка забезпечує соціально-економічну стабільність. Зважаючи на невеликі розміри та доволі високу гнучкість до

змін, малі підприємства майже миттєво реагують на динаміку ринкової кон'юнктури, сприяють регіональному розвитку, створюють нові робочі

місця, формують міцний середній клас, а також є вагомим джерелом податкових надходжень до бюджету [5, с. 33].

Таблиця 1

Динаміка суб'єктів господарювання в Україні за 2011–2020 рр., од.

Рік	Суб'єкти господарювання – всього	У тому числі				
		підприємства (юридичні особи)			фізичні особи-підприємці	
		великі	середні	малі	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва
2011	1701620	659	20753	354283	306	1325619
2012	1600127	698	20189	344048	362	1234830
2013	1722070	659	18859	373809	351	1328392
2014	1932161	497	15906	324598	712	1590448
2015	1974318	423	15203	327814	307	1630571
2016	1865530	383	14832	291154	281	1558880
2017	1805059	399	14937	322920	317	1466486
2018	1839593	446	16057	339374	419	1483297
2019	1941625	518	17751	362328	378	1560650
2020	1973577	512	17602	355708	344	1599411
2020 р. до 2011 р., %	115,9□	77,7□	84,8□	100,4□	112,4□	120,6□

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [4]

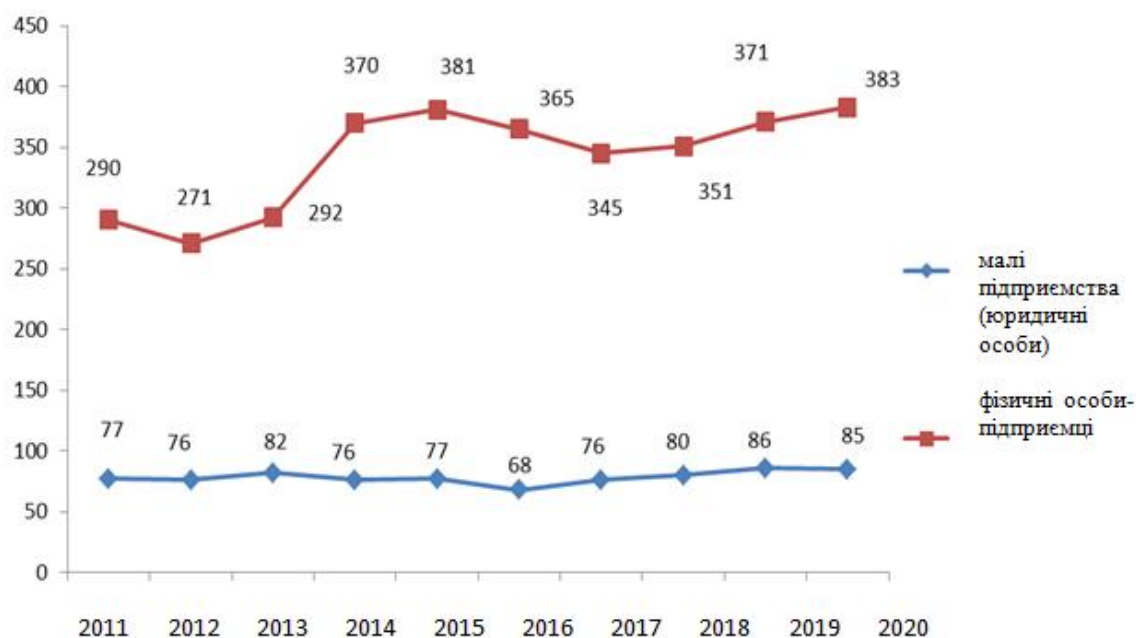

Рис. 1. Кількість діючих суб'єктів малого бізнесу на 10 тис. наявного населення, од.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [4]

Оподаткування суб'єктів малого бізнесу згідно з Податковим кодексом України [9] може бути реалізовано в рамках двох форм – загальної або спрощеної. Загальна система оподаткування ґрунтується на податку на прибуток, а спрощена – на єдиному податку (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, адміністрування податків суб'єктами малого бізнесу в Україні залежатиме від обраної системи оподаткування, а саме: спрощена (1, 2, 3 і 4 групи) або загальна [6, с. 117].

Аналізуючи фіскальний потенціал малого бізнесу, зазначимо, що основні надходження держава отримує власне у вигляді єдиного податку, який безпосередньо справляється до місцевого бюджету. Якщо говорити в цьому контексті про державу, то безумовно фіскальна ефективність єдиного податку є невисокою порівняно з іншими бюджетоутворювальними податками, але якщо врахувати, що він повністю надходить до місцевих бюджетів, то єдиний податок є вагомим статтею доходів на місцях для органів місцевого самоврядування. Таким чином, вважаємо, що вже саме визнання єдиного податку місцевим, є кроком назустріч місцевим громадам [7].

Динаміка надходження єдиного податку до місцевих бюджетів за видами платників (юридичні особи, фізичні особи та сільськогосподарські

товаровиробники) відображена в табл. 3.

Протягом 2018–2020 рр. спостерігаємо тенденцію до постійного зростання сум надходжень від єдиного податку в розрізі всіх категорій платників, а саме: юридичних осіб – на 14,7 %, фізичних осіб – на 39,0 %, сільськогосподарських товаровиробників – на 1,3 %. При цьому також варто зауважити, що найбільшу частку в структурі загального обсягу єдиного податку формують власне фізичні особи-підприємці (понад 70 %).

У табл. 4 відображено розрахунок податкового навантаження у 2020 р. для фізичних осіб-підприємців на єдиному податку.

Основними податковими платежами за спрощеної системи є єдиний податок і єдиний соціальний внесок «за себе». Причому основними чинниками, які визначають їх розмір, є прожитковий мінімум для працездатних громадян (впливає на розмір єдиного податку щодо 1 групи) і мінімальна заробітна плата (впливає на розмір єдиного соціального внеску щодо 1, 2 і 3 груп і розмір єдиного податку щодо 2 групи).

До чинників впливу на розмір єдиного податку щодо 3 групи належить безпосередньо отриманий дохід підприємцем, розмір ставки єдиного податку, а також у разі сплати ПДВ і його розмір.

Таблиця 2

Системи оподаткування малого бізнесу в Україні*

№ з/п	Критерій	Система оподаткування				
		загальна	спрощена			
			платник 1 групи	платник 2 групи	платник 3 групи	платник 4 групи
1	Ставки податку	Податок на доходи 18 %, ЄСВ – 22 % та військовий збір 1,5 %	Єдиний податок: від 1 до 10 % прожиткового мінімуму	Єдиний податок: від 2 до 20 % мінімальної заробітної плати	Єдиний податок від доходу: 3 % і ПДВ; 5 % без ПДВ	Єдиний податок, ставка залежить від виду земельної ділянки
2	Реєстрація платником ПДВ	За обсягу оподатковуваних операцій 1 млн грн є платником ПДВ	Не є платниками ПДВ	Не є платниками ПДВ	За ставкою 3 % є платниками ПДВ, за ставкою 5 % не є платниками ПДВ	Не є платниками ПДВ
3	Звітний період	Календарний рік чи квартал	Календарний рік		Календарний квартал	
4	Порядок подання звітності	Декларація про доходи подається раз на рік не пізніше ніж 9 лютого наступного року	Податкова декларація подається раз на рік протягом 60 календарних днів після закінчення звітного року		Декларація подається щокварталу протягом 40 календарних днів після закінчення звітного кварталу	Податкова звітність подається не пізніше 20 лютого наступного року

Джерело: узагальнено за даними Податкового кодексу України [9]

**Динаміка надходження єдиного податку до місцевих бюджетів за видами платників
у 2018–2020 рр., тис. грн***

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2018 р., %
Єдиний податок всього, у тому числі:	29564247,1	35270213,4	38030976,6	128,6
Єдиний податок з юридичних осіб	4416431,8	5044323,5	5066265,4	114,7
Єдиний податок з фізичних осіб	19875621,7	24952761,4	27626583,9	139,0
Єдиний податок із сільськогоспо- дарських товаровиробників	5272193,6	5273128,6	5338127,3	101,3

Джерело: узагальнено за даними Державної казначейської служби України [3] та Міністерства фінансів України [8]

Податкове навантаження фізичних осіб-підприємців у 2020 р., грн

Показник податкового навантаження	Розрахунок	2020 р.	
		1.01.–31.08.2020*	1.09.–31.12.2020*
1	2	3	4
1 група			
Єдиний соціальний внесок «за себе»	22 % від мінімальної заробітної плати	1039,06	1100,00
Єдиний податок	10 % від прожиткового мінімуму працевдат. осіб	227,0	227,0
Разом за ФОП 1 групи за місяць	ЄСВ+ єдиний податок	1266,06	1327,0
2 група			
Єдиний соціальний внесок «за себе»	22 % від мінімальної заробітної плати	1039,06	1100,00
Єдиний податок	20 % від мінімальної заробітної плати	944,60	1000,00
Разом за ФОП 2 групи за місяць	ЄСВ+ єдиний податок	1983,66	2100,0
3 група (без ПДВ)			
Єдиний податок	5 % від доходу	5 % від доходу	
Єдиний соціальний внесок «за себе»	22 % від мінімальної заробітної плати	1039,06	1100,00
Разом за ФОП 3 групи (без ПДВ) за місяць	ЄСВ+ єдиний податок	1039,06 грн+ 5 % від доходу	1100,00 грн+ 5 % від доходу
3 група (з ПДВ)			
Єдиний податок	3 % від доходу + ПДВ (20 %)	3 % від доходу + ПДВ (20 %)	
Єдиний соціальний внесок «за себе»	22 % від мінімальної заробітної плати	1039,06	1100,00
Разом за ФОП 3 групи (з ПДВ) за місяць	ЄСВ+ єдиний податок	1039,06 грн+ 3 % від доходу + ПДВ (20 %)	1100,00 грн+ 3 % від доходу + ПДВ (20 %)
4 група			
Єдиний податок	сільськогосподарські товаровиробники з часткою с.-г. товаровироб- ництва, яка за попередній податковий рік дорівнює або перевищує 75 %. Ставка залежить від виду земельної ділянки 0,19–6,33 % бази оподаткування		

Продовження табл. 4

1	2	3	4
За найманого працівника:			
Утримання із заробітної плати			
Військовий збір	1,5 % від окладу	70,85	75,00
ПДФО	18 % від окладу	850,14	900,00
Нарахування на заробітну плату			
Єдиний соціальний внесок	22 % від окладу	1039,06	1100,00
Разом утримання і нарахування	x	1960,05	2075,00

*1.01.–31.08.2020 р. мінімальна зарплата становила 4723 грн, 1.09.–31.12.2020 р. мінімальна зарплата – 5000 грн, 1.01.–31.12.2020 р. прожитковий мінімум для працездатного населення – 2270 грн.

Для четвертої групи єдиним податком обкладаються угіддя, права власності та користування, права на які оформлено і зареєстровано згідно із законодавством. Розмір ставок податку з 1 га сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування.

Окрім перелічених податків, фізична особа-підприємець проводить нарахування із заробітної плати найманого працівника – єдиний соціальний внесок у розмірі 22 % мінімальної заробітної плати. При цьому також здійснюється утримання із заробітної плати – податку на доходи фізичних осіб (18 % окладу) і військового збору – 1,5 % окладу.

Порівняння показників у табл. 4 на початок і кінець 2020 р. засвідчує збільшення податкового навантаження щодо сплати єдиного податку та єдиного соціального внеску. Причому це відбулося за рахунок впливу двох чинників: збільшення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму. У частині утримань із заробітної плати також відбулося збільшення розміру сплати військового збору і податку на доходи фізичних осіб за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати. Чинники впливу на розмір податкового навантаження в частині єдиного податку визначаються розміром доходу, який отримує підприємець, і зрозуміло, що чим більший його розмір, тим більшу суму єдиного податку він заплатить. На практиці це призводить до того, що підприємець намагається показати якнайменшу суму заробітної плати найманого працівника, зазвичай у розмірі мінімальної заробітної плати [2].

Застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності надає суб'єкту малого бізнесу низку переваг, а саме: відносна простота процедури реєстрації платником податку; спрощення розрахунків сум податків; можливість оби-

рати, сплачувати чи не сплачувати ПДВ; спрощення поточного обліку, складання і подання податкової та фінансової звітності [10, с. 211].

Проте поряд із перевагами спрощеної системи оподаткування виділяють також певні недоліки, а саме: обмеження обсягів виручки в межах відповідної групи платників єдиного податку; відсутність звільнення новостворених суб'єктів від оподаткування на кілька перших років діяльності, а також недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки тощо [5, с. 33].

Оцінюючи особливості, переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування, можна виділити низку проблем, з якими зіштовхуються суб'єкти малого підприємництва, а саме: неузгодженість нормативно-правового регулювання оподаткування; недосконалий механізм нарахування і сплати єдиного податку, оскільки поряд із цим податком сплачуються також інші платежі – єдиний соціальний внесок, ПДВ тощо; складний механізм проведення розрахунків із бюджетами та державними цільовими фондами; неможливість використання спрощених процедур оподаткування для підприємств, які на невелику суму перевищують поріг за масштабами діяльності, тощо [1, с. 118].

Для вирішення окреслених проблем суб'єктів малого бізнесу необхідно вжити відповідних заходів на державному рівні, а саме: удосконалити нормативно-правове регулювання оподаткування; удосконалити антикорупційне законодавство; розробити механізм стимулювання кредитування та інвестування малих підприємств; розширити перелік видів діяльності, для яких не застосовується спрощена система, щоб запобігти податковим маніпуляціям із боку суб'єктів бізнесу тощо.

Висновки. У сучасних умовах господарювання спрощена система оподаткування є важли-

вою складовою державної податкової політики та має низку переваг, які позитивно впливають на розвиток підприємництва в Україні. Поряд із перевагами спрощеної системи існують також і недоліки, які необхідно ліквідувати за допомогою реформ, але при цьому необхідно також врахувати політичну та соціально-економічну ситуацію в державі та національні і регіональні особливості розвитку малого підприємництва.

Отже, спрощена форма оподаткування, обліку та звітності має достатній фіскальний ефект і є дієвою й відносно простою в адмініструванні, дає змогу підприємцями брати участь у формуванні ВВП і доходів бюджетів усіх рівнів, забезпечувати зайнятість населення і зменшувати рівень безробіття.

Бібліографічний список

1. Грановська І. В. Сучасний стан розвитку оподаткування малого бізнесу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство*. 2021. № 3 (120). С. 114–121.
2. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Instrumenty-uhylennyavid-splaty-podatktiv-2017-1.pdf> (дата звернення: 29.03.2022).
3. Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 31.03.2022).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.03.2022).
5. Ковальчук І. С. Аналіз рівня оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні. *Modern Economics: електронне наукове фахове видання з економічних наук*. 2017. № 5. С. 29–35.
6. Коба О. В., Шинкар Ю. Л. Порівняльний аналіз загальної та спрощеної системи оподаткування: особливості застосування, проблеми та напрями їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 25, ч. 1. С. 116–119.
7. Ксьонжик І. В., Мацьків Г. В. Особливості оподаткування суб'єктів малого бізнесу. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Мукачеве 6–7 квіт. 2022 р. URL: <https://msu.edu.ua/konferenciji-seminari/> (дата звернення: 29.03.2022).
8. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.mof.gov.ua/> (дата звернення: 31.01.2022).
9. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.04.2022).
10. Хомутенко А., Шевченко Г. Спрощена система оподаткування в Україні: переваги та недоліки. *Науковий вісник*. 2017. № 10 (252). Р. 204–217.

Стаття надійшла 12.04.2022